İşârâtü'l-İ'câz'ın usulü: kendi metninden bir döküm

Bu belge nedir? İşârâtü'l-İ'câz'ın bir âyeti ele alırken ne yaptığını ve hangi sırayla yaptığını, eserin kendi cümleleriyle gösteren bir dökümdür. Tefsir değildir. Bir yapay zekâ derlemesidir ve ehlinin tashihine sunulmuş bir taslaktır.

Nasıl okunur? Çerçeveli sözler İşârâtü'l-İ'câz'dan aynen alınmıştır ve kaynak metinle birebir karşılaştırılmıştır. Dayanak eserin Arapça aslıdır; Arapça cümlenin altında, "Tercümede" diye, Abdülmecid Nursî tercümesindeki karşılığı durur. Her alıntının altında eserdeki yeri ve cümlenin ilk kelimeleri yazar; o cümleyi kitapta siz de bulabilirsiniz.

İki işarete dikkat edin. Yapay zekâ tercümesi diye başlayan satırlar eserin sözü değildir: Arapça cümlenin tercümede karşılığı bulunmadığı yerde derleyenin yaptığı tercümedir, yanlış olabilir. Derleyenin notu diye başlayan yerler de derleyenin kendi tespitidir.

Hangi metin? Arapça asıl risaleoku.com'daki metinden, Türkçe tercüme e-Risale'deki metinden alınmıştır. Tenbih'i ve Hâşiye'yi müellif sonradan Türkçe yazmıştır; onlarda asıl Türkçedir. Tercüme asıldan üç noktada ayrılır: âyetlerin ardındaki "Yani: ..." mealleri asılda yoktur; tercüme yer yer kısaltır (1.4); Bakara 17–20'nin başındaki belâgat bahsi tercümede hiç yoktur (2. bölüm). Arapça asıl 31. âyetin ortasında biter.

İkinci sürümde ne değişti? İlk sürüm Türkçe tercümenin taranmasına dayanıyordu. Bu sürüm için Arapça asıl baştan sona okundu (Fâtiha, Bakara 1–33). Eklenenler: usulün belâgat temeli (2), her âyette izlenen sıranın çizelgesi (4), mukaddimelerin ne zaman geldiği (5) ve taslak için kurallar (8). Sonradan usulün aslı da eklendi: Muhâkemât'ın "Unsur-u Belâğat"ı (2.7).

Sınırı nedir? Okuma bir yapay zekâ okumasıdır; Arapça belâgat inceliklerinde yanılmış olabilir. Sayılar bir kelime taramasından gelir, yaklaşık okunmalıdır.

Düzeltmeleriniz için: destek@risalemcp.com

1. Eser kendini nasıl tanımlıyor

1.1 Maksadı: nazımdaki i'câzın işaretleri

> "أولاً: أنَّ مقصدنا من هذه «الإشارات» تفسيرُ جملةٍ من رموز نظْمِ القرآن؛ لأن الإعجازَ يتجلى من نظمه."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › "أولاً: أنَّ مقصدنا من..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Evvelâ: Şu İşârâtü'l-İ'câz adlı eserden maksadımız; Kur'ânın nazmına, lafzına ve ibaresine ait i'câz işâretlerini ve remizlerini beyân etmektir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › "Evvelâ: Şu İşârâtü'l-İ'câz adlı..."

> "وما الإعجازُ الزاهر إلّا نقشُ النظم."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › “وما الإعجازُ الزاهر إلّا…”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Çünkü, i'câzın mühim bir vechi, nazmından tecellî eder ve en parlak i'câz Kur'ânın nazmındaki nakışlardan ibarettir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › “Çünkü, i'câzın mühim bir…”

1.2 Sınırı: lafzın delâleti ve işârâtı

Müellifin sonradan Türkçe yazdığı Hâşiye'den (aslı Türkçedir):

> "Eski Said, bu tefsirde, Risale-i Nur gibi, zihinleri bulandırmamak için yalnız belâğat noktasında lafzın delâletine ve işârâtına ehemmiyet vermiş."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › Hâşiye › Birinci Nükte › “Eski Said, bu tefsirde,…”

> "Münâfıklar hakkındaki âyetleri izâh ile en ince nükteleri beyân etmiş; fakat mütâlaacıların zihnini bulandırmamak için mâhiyet-i mesleklerini ve istinâd noktalarını mücmel bırakmış, izâh etmemiş."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › Hâşiye › Birinci Nükte › “Münâfıklar hakkındaki âyetleri izâh…”

1.3 Niyeti: tefsir değil, bir heyetin yapacağı tefsire me'haz

> "فمع احتياجها إلى التصحيح والإصلاح لا يرضى قلبي بتغييرها وتبديلها؛ إذ ظهرتْ في حالةٍ من خلوص النية لا توجد الآن، فأعرِضُها لأنظار أهل الكمال لا لأنه تفسير للتنزيل، بل ليصير -لو ظفر بالقبول- نوعَ مأخذٍ لبعض وجوه التفسير."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › “فمع احتياجها إلى التصحيح › افادة المرام…”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Maahazâ, kaleme aldığım şu İşârâtü'l-İ'câz adlı eserimi, hakîki bir tefsir niyetiyle yapmadım; ancak Ulemâ-i İslâmdan ehl-i tahkîkin takdirlerine mazhar olduğu takdirde; uzak bir istikbâlde yapılacak yüksek bir tefsire bir örnek ve bir me'haz olmak üzere o zamanların insanlarına bir yâdigâr maksadıyla yaptım."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › İfâdetü'l-Merâm › “Maahazâ, kaleme aldığım şu…”

Tefsirin kim tarafından yapılacağı:

> "فكما لابد لتنظيم الأحكام واطّرادها ورفعِ الفوضى -الناشئة من حرية الفكر مع إهمال الإجماع- من وجود هيئة عالية من العلماء المحققين الذين -بمظهريتهم لأمنية العموم واعتمادِ الجمهور- يتقلّدون كفالةً ضمنية للأُمة، فيصيرون مظهرَ سرِّ حجِّيةِ الإجماع الذي لا تصير نتيجةُ الاجتهاد شرعاً ودستوراً إلّا بتصديقه وسِكّته؛ كذلك لابد لكشف معاني القرآن وجمعِ المحاسن المتفرقة في التفاسير وتثبيت حقائقه -المتجلية بكشف الفن وتمخيض الزمان- من انتهاض هيئة عالية من العلماء المتخصصين، المختلفين في وجوه الاختصاص، ولهم مع دقةِ نظرٍ وُسْعةُ فكرٍ لتفسيره."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › "فكما لابد لتنظيم الأحكام › "افادة المرام..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Binâenaleyh, Kur'ânın ince mânâlarının ve tefsirlerde dağınık bir sûrette bulunan mehâsininin ve zamanın tecrübesiyle fennin keşfi sâyesinde tecellî eden hakikatlerinin tesbitiyle, herbiri birkaç fende mütehassıs olmak üzere muhakkìkîn-i ulemâdan yüksek bir hey'etin tedkîkàtıyla, tahkîkatıyla bir tefsirin yapılması lâzımdır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › İfâdetü'l-Merâm › "Binâenaleyh, Kur'ânın ince mânâlarının..."

Müellifin sonradan yazdığı Tenbih'ten (aslı Türkçedir):

> "Belki inşâallâh, şu cüz'-ü tefsir ve altmış altı aded, belki yüz otuz aded "Sözler" ve "Mektûbat" Risaleleriyle beraber me'haz olursa, ileride bahtiyar bir hey'et öyle bir tefsir-i Kur'ânî yazsın, inşâallâh..."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › Tenbih › "Belki inşâallâh, şu cüz'-ü..."

1.4 Yazılış şartları: me'hazsiz, kısa, sünûhat; tercümenin kaydı

> "ثم إني بينما كنت منتظراً ومتوجهاً لهذا المقصد بتظاهر هيئة كذلك -وقد كان هذا غايةَ خيالي من زمان مديد- إذ سنح لقلبي من قبيل «الحس قبل الوقوع» تقرّبُ زلزلة عظيمة، فشرعتُ -مع عجزي وقصوري والإغلاق في كلامي- في تقييد ما سنَح لي من إشارات إعجاز القرآن في نظمه وبيان بعض حقائقه، ولم يتيسر لي مراجعة التفاسير."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › "ثم إني بينما كنت › "افادة المرام..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> ""Bir şey tamamıyla elde edilemediği takdirde o şeyi tamamıyla terketmek câiz değildir!" kaidesine binâen, acz ve kusurumla beraber; Kur'ânın bazı hakikatleriyle, nazmındaki i'câzına dair bazı işâretleri tek başıma kaydetmeye başladım."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › İfâdetü'l-Merâm › ""Bir şey tamamıyla elde..."

> "O zamanlarda, o gibi yerlerde, müracaat edilecek tefsirlerin, kitapların bulunması mümkün olmadığından, yazdıklarım, yalnız sünûhât-ı kalbiyemden ibaret kaldı."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › İfâdetü'l-Merâm › “O zamanlarda, o gibi…”

> "فإن وافقها فبِها ونِعْمَتْ، وإلّا فالعُهدةُ عليّ."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › افادة المرام،…” › “فإن وافقها فبِها ونِعْمَتْ

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Şu sünûhâtım eğer tefsirlere muvâfık ise, nurun alâ nur; şâyet muhâlif cihetleri varsa, benim kusurlarıma atfedilebilir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › İfâdetü'l-Merâm › “Şu sünûhâtım eğer tefsirlere…”

Tenbih'ten ve Hâşiye'den (asılları Türkçedir): kısalığın sebebi, ölçüsü ve tercümenin kaydı.

> "Sâlisen: Eski Said, en dakîk ve en ince olan nazm-ı Kur'ân'daki îcâzlı olan i'câzı beyân ettiği için, kısa tâbirata mecbur olmuştur."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › Tenbih › “Sâlisen: Eski Said, en…”

> "Yazıldığı vakit dâima şehîd olmaya hazırlandığı için, hâlis bir niyet ile ve belâğatın kanunlarına ve ulûm-u Arabiye'nin desâtiriyle tatbik ettiği için hiçbirini cerhedemedim."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › Tenbih › “Yazıldığı vakit dâima şehîd…”

> "Türkçeye tercümesi, Arapçadaki cezâlet, belâğat ve hârika kıymetini muhâfaza edememiş, bazen de muhtasar gitmiş."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Mukaddemât › Hâşiye › Üçüncü Nükte › “Türkçeye tercümesi, Arapçadaki cezâlet,…”

2. Usulün nazarî temeli

Eser usulünün dayandığı belâgat esaslarını kendisi verir: Bakara 17–20'nin girişinde, temsîlî âyetler vesilesiyle. Bu giriş Türkçe tercümede yoktur; aşağıdaki tercümeler derleyenindir.

2.1 İ'câzın esası nazmın belâgatidir; iki kısmı vardır

> "اعلم أن أساس إعجاز القرآن الكريم في بلاغة نظمه."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › “اعلم أن أساس إعجاز…”

Yapay zekâ tercümesi: Bil ki Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzının esası, nazmının belâgatindedir.

> "ومَعدِنُه الذي يتحصّل منه هو: توخّي المعاني النحوية الحرفية فيما بين الكَلِم، كإذابة الذهب بين أحجار فضة."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "ومَعدِنُه الذي يتحصّل منه..."

Yapay zekâ tercümesi: Bu kısmın elde edildiği maden, kelimeler arasındaki nahvî ve harfî mânâların gözetilmesidir; gümüş taşların arasında altın eritmek gibi.

> "هو كلباسٍ عالٍ وحُلَّة فاخرة قُدّت من أسلوبٍ على مقدار قامات المعاني، وخيطَت من قِطَعات خيطاً منتظماً فيُلبَس على قامة المعنى أو القصة أو الغرض دفعةً."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "هو كلباسٍ عالٍ وحُلَّة..."

Yapay zekâ tercümesi: İkinci kısım, mânâların boyuna göre üslûptan biçilmiş, parçalarından düzgünce dikilmiş yüksek bir elbise, değerli bir hulle gibidir; mânânın, kıssanın ya da garazın boyuna bir defada giydirilir.

Birincisini fenn-i meânî, ikincisini fenn-i beyân üstlenir; ikincinin en mühim meselesi temsildir (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "وثمراتُ هذا النوع هي..."; İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "وصَنّاع هذا القسم والمتكفِّل..."; İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "ومن أهم مسائل هذا..."). Ardından müellif Abdülkāhir el-Cürcânî'den uzun bir nakil yapar (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "اعلم أنَّ فصل في مواقع التمثيل وتأثيره مما اتفق..." ile başlayan 9 cümle) ve on iki mesele sayar:

> "ثم إني استخرجتُ -فيما مضى من الزمان- من أُسِّ أساس البلاغة مقدِّمةً لبيان إعجاز القرآن ثنتَي عشرة مسألة."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "فصل ومقدمة › "ثم إني استخرجتُ -فيما..."

Yapay zekâ tercümesi: Sonra ben, geçmiş zamanda, Kur'ân'ın i'câzını beyana mukaddime olmak üzere belâgatin temelinin temelinden on iki mesele çıkarmıştım.

2.2 Belâgatin menşei mânâların nazmıdır, lafzın değil

> "ونظمُ المعاني: عبارة عن توخّي المعاني النحوية فيما بين الكلمات أي إذابة المعاني الحَرفية بين الكَلِم لتحصيل النقوش الغريبة."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "المسألة الأولى: › "ونظمُ المعاني: عبارة عن..."

Yapay zekâ tercümesi: Nazm-ı meânî, kelimeler arasında nahvî mânâları gözetmekten, yani garip nakışlar elde etmek için harfî mânâları kelimelerin arasında eritmekten ibarettir.

> "فالكلام إذا حذا حذوَ الواقع، وطابق نظمُه نظامَه حازَ الجزالةَ بحذافيرها."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "فالكلام إذا حذا حذوَ ... المسألة الأولى: ›"

Yapay zekâ tercümesi: Söz vâkıanın izinden gider ve nazmı onun nizamına uyarsa cezâleti bütünüyle elde eder.

2.3 Mânâ tabakaları ve delâlet dereceleri

> "فمن شأن البليغ أن يفيدَ بصريح الكلام ما تعلّق به الغرضُ واقتضاه المقامُ وطلبَه المخاطَبُ."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "فمن شأن البليغ أن ... المسألة السادسة: ›"

Yapay zekâ tercümesi: Belîğ olanın şanı, garazın taalluk ettiğini, makamın gerektirdiğini ve muhatabın istediğini sözün sarihiyle ifade etmektir.

> "ثم يُحيل الطبقاتِ الأُخَر -بمقدار نسبة درجة القُرب من الغرض- على دلالة القيود، وإشارةِ الفحوى، ورمز الكيفيات، وتلويح مستَتبعات التراكيب، وتلميحِ الأساليب، وإيماءِ أطوار المتكلم."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "ثم يُحيل الطبقاتِ الأُخَر ... المسألة السادسة: ›"

Yapay zekâ tercümesi: Sonra öbür tabakaları, garaza yakınlık derecesi nisbetinde, kayıtların delâletine, fahvânın işaretine, keyfiyetlerin remzine, terkiplerin müstetbeâtının telvihine, üslûpların telmihine ve mütekellimin tavırlarının îmâsına havale eder.

Eserde bir nüktenin derecesi bu terimlerle söylenir. Arapça asılda geçtikleri cümle sayısı: إشارة 289, رمز 141, إيماء 100, تلويح 45, تصريح 20, تلميح 16. Mânâlar arasında ihtimamın paylaşımının şartı da aynı yerdedir: garaza hizmet nisbetinde (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "ثم إن شرط حُسن ... المسألة السادسة: ›").

2.4 Her kayıt mukadder bir suale cevaptır

> "اعلم أن سلامة الكلام التي هي سببُ صحته وقوّته هي أن يكون الكلام بحيث يشير إلى المبادئ والدلائل، ويرمز إلى اللوازم والتوابع، وبقيود الموضوع والمحمول وكيفياتهما يومئ إلى ردِّ الأوهام ودفع الشبهات؛ كأنّ كلَّ قيدٍ جوابٌ لسؤال مقدّر."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "اعلم أن سلامة الكلام ... المسألة العاشرة: ›"

Yapay zekâ tercümesi: Bil ki sözün sıhhat ve kuvvetinin sebebi olan selâmeti şudur: söz mebdelere ve delillere işaret etmeli, levâzım ve tevâbie remzetmeli, mevzu ile mahmulün kayıtları ve keyfiyetleriyle vehimlerin reddine ve şüphelerin def'ine îmâ etmelidir; sanki her kayıt mukadder bir suale cevaptır.

2.5 Hayal hakikat çekirdeğine dayanır

> "ولابد في كل خيال من نواةٍ من الحقيقة نظيرَ هذا المثال، ولابد في زجاجةِ كلِّ مجازٍ من سراج الحقيقة، وإلّا كانت بلاغتُه الخيالية خرافةً بلا عِرقٍ لا تفيد إلّا حيرةً."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "ولابد في كل خيال › "المسألة الثانية:..."

Yapay zekâ tercümesi: Bu misalde olduğu gibi her hayalde hakikatten bir çekirdek, her mecazın camında hakikatin bir lambası bulunmalıdır; yoksa o hayalî belâgat, kökü olmayan ve hayretten başka bir şey vermeyen bir hurafe olur.

2.6 Dayanağı: Abdülkāhir el-Cürcânî'nin mezhebi

İ'câzın ifade edilip edilemeyeceği meselesinde:

> "ثم إن «السكاكي» اختار: أن الإعجاز ذوقيٌّ لا يعبّر عنه ولا يُشرح بل يُذاق ذوقاً."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › "ثم إن «السكاكي» اختار › "المسألة السابعة:..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> ""İ'câz, zevkîdir; ta'rif ve tâbir edilemez.""
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri (Nübüvvet Hakkında) › İ'câzın Vecihleri › Üçüncü Vecih › ""İ'câz, zevkîdir; ta'rif ve..."

> "وأما صاحب دلائل الإعجاز فاختار أنه يمكن التعبير عنه."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › "وأما صاحب دلائل الإعجاز › "المسألة السابعة:..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Lâkin Abdülkahir'in iltizam ettiği veche göre, i'câzı ta'rif ve tâbir etmek mümkündür."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri (Nübüvvet Hakkında) › İ'câzın Vecihleri › Üçüncü Vecih › "Lâkin Abdülkahir'in iltizam ettiği..."

> "ونحن على مذهبه في هذا البيان."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › "ونحن على مذهبه في › "المسألة السابعة:..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Biz de bu vechi kabûl ediyoruz."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri (Nübüvvet Hakkında) › İ'câzın Vecihleri › Üçüncü Vecih › "Biz de bu vechi..."

Yani eserin bütünü, nazımdaki i'câzın tabir edilebileceği kabulüne dayanan bir tatbiktir.

2.7 Aslı: Muhâkemât'ın "Unsur-u Belâğat"ı

Müellif Muhâkemât'ı tefsirinin mukaddimesi diye anar:

> ""“Latîf bir inâyet-i Rabbâniye’dir ki; bundan otuz sene evvel Eski Said, yazdığı tefsir mukaddimesi ‘Muhâkemât’ nâmındaki eserin âhirinde: ‘İkinci Maksad: Kur'ân’da Haşre işâret eden iki âyet, tefsir ve beyân edilecek."
>
> Muhakemat › Unsuru'l-Akîde › Üçüncü Maksad › İkinci Maksad › ““Latîf bir inâyet-i Rabbâniye’dir…”

İşârât'ın Bakara 17–20'deki "on iki mesele"si (2.1; İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › ثم إني استخرجتُ -فيما فصل ومقدمة › “…) Muhâkemât'ın İkinci Makalesinin, "Unsur-u Belâğat"ın Arapça telhîsidir: on iki meselenin sırası ve konuları aynıdır (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة الأولى: › “إنَّ منشأ نقوش البلاغة…” … mesele-10; 11. ve 12. mesele İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة العاشرة: › “المسألة الحادية عشرة… ile başlayan 14 cümle içinde). Bu bölümün 2.2–2.4'teki maddeleri o telhîse dayanır. İkinci Makale Türkçe yazılmıştır (aslı Türkçedir, tercüme değildir) ve telhîste olmayan iki şey taşır: kaideyi bir âyette ya da beyitte **adım adım tatbik** ve okura **"sen de böyle yap"** diyen talimat. Aşağıda yalnız taslak işine dokunan meseleler var; her birinin telhîsteki karşılığı kimliğiyle.

Birinci Mes'ele: lafız mânâya hizmet eder (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › إنَّ منشأ نقوش البلاغة › “المسألة الأولى:…”).

> "Efkâr ve hissiyatın mecrâ-yı tabîisi, nazm-ı maânîdir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Birinci Mes'ele › “Efkâr ve hissiyatın mecrâ-yı…”

> "Evet lafza zînet verilmeli, fakat tabiat-ı mânâ istemek şartıyla.. ve sûret-i mânâya haşmet vermeli, fakat meâlin iznini almak şartıyla.. ve üslûba parlaklık vermeli, fakat maksûdun isti'dâdı müsâid olmak şartıyla.. ve teşbihe revnâk vermeli, fakat matlûbun münâsebetini göze almak ve rızâsını tahsil etmek şartıyla.. ve hayâle cevelân ve şa'şaa vermeli, fakat hakikati incitmemek ve ağır gelmemek ve hakikate misâl olmak ve hakikatten istimdâd etmek şartıyla gerektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Birinci Mes'ele › “Evet lafza zînet verilmeli,…”

Üçüncü Mes'ele: üslûb kıssanın parçalarını birbirine bağlar (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › اعلم أن كمال الكلام › “المسألة الثالثة:…”).

> "Ve belâğatça fâidesi, kıssatın tefârikini ve perîşan olan parçalarını iltiham ve bitiştirmektir; tâ, kaide-i “Bir şey sâbit olursa, levâzımıyla sâbittir.” sırrıyla, bir cüz'ü tahrîk etmekle, kıssatın küllünü ihtizâza getirmektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Üçüncü Mes'ele › “Ve belâğatça fâidesi, kıssatın…”

> "Güyâ mütekellim, üslûbun bir köşesini muhâtaba gösterse, muhâtab kendi kendine, velev bir derece karanlık olsa da, tamamını görebilir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Üçüncü Mes'ele › “Güyâ mütekellim, üslûbun bir…”

Dördüncü Mes'ele: kayıtlar birbirine cevap verir, hepsi asıl garaza parmak basar (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة الرابعة: › “اعلم أن الكلام إنما…”; 3.2 'deki havuz ilkesinin aslı).

> "Kelâmın kuvvet ve kudreti ise; kelâmın kuyûdâtı, birbirine cevab vermek ve keyfiyâtı birbirine muâvenet etmekle; umumen karınca kaderince, asıl garaza işâret ve herbiri parmağını maksad üzerine bırakmak ile;عِبَارَاتُنَا شَتّٰى وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ ✱ وَكُلٌّ اِلٰى ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُdüsturuna timsâl olmaktır."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “Kelâmın kuvvet ve kudreti…”

> "Demek kuyûdât, zenâv gibi veyâhut dereler gibi; maksad ise, ortalarından istimdâd edici bir havuz gibi olmak gerektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “Demek kuyûdât, zenâv gibi…”

Ardından bir âyette (Enbiyâ 21:46, ﴿وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ﴾) her harfi ve hey'eti tek tek aynı garaza bağlar: «اِنْ»'deki teşkik, «مَسَّتْ»'teki temas, نَفْحَةٌ'nin maddesi, sîgası ve tenkiri, «مِنْ»'deki teb'îz, «رَبِّكَ»'deki rahmet îmâsı (Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “«اِنْ» lafzındaki teşkîk ile…” ile başlayan 6 cümle):

> "«اِنْ» lafzındaki teşkîk ile tahfif.."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “«اِنْ» lafzındaki teşkîk ile…”

> "Ve «رَبِّكَ»’deki îmâ-i rahmet, umumen taklîli göstermekle, azâbı nihâyet derecede ta'zîm ve tehvil eder."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “Ve «رَبِّكَ»’deki îmâ-i rahmet,…”

> "Tenbih: Bu sana ser-meşktir; yazabilirsen meşk et."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “Tenbih: Bu sana ser-meşktir;…”

> "Fakat makàsıd bazen mütedâhilen müteselsildir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “Fakat makàsıd bazen mütedâhilen…”

> "Zîra, nazar-ı sathî böyle yerlerde çok halt eder."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dördüncü Mes'ele › “Zîra, nazar-ı sathî böyle…”

Beşinci Mes'ele: telmih ve işaret garazın levâzımını gösterir (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة الخامسة: › “اعلم أن غِناء الكلام…”).

> "Kelâmın servet ve vüs'ati ise; nasıl sûret-i terkîb, nefs-i maksadı gösterir, öyle de; müstetbeâtının telmihâtıyla ve esâlibin işârâtıyla, garazın levâzım ve tevâbi'ini göstermek ve ihtizâza getirmektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Beşinci Mes'ele › “Kelâmın servet ve vüs'ati…”

> "Evet telmih ve işâret ise, yolun etrafını temâşâ ile tenezzüh etmek içindir; kasd ve taleb ve tasarruf için değildir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Beşinci Mes'ele › “Evet telmih ve işâret…”

> "Demek, mütekellim onda mes'ûl olmaz."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Beşinci Mes'ele › “Demek, mütekellim onda mes'ûl…”

Altıncı Mes'ele: mânâ tabakaları ve her birinin garaza yakınlığı kadar payı (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة السادسة: › اعلم أن المعاني المُجتناة...”; 2.3 ün aslı).

> "İşte bu silsilenin borularından, ismin müsemmâsı ve fiilin mânâsı ve harfin medlûlü ve nazmın mazrufu ve hey'etin mefhûmu ve keyfiyâtın mermûzu ve müstetbeâtın müşârün-ileyhleri ve hitâbı teşyî' eden etvârın muharrikleri, hem de “Dâllün bil'ibare”nin maksûdu ve “Dâllün bil'işâret”in medlûlü ve “Dâllün bilfehvâ”nın mefhûm-u kıyâsîsi ve “Dâllün bil'iktiza”nın mânâ-yı zarûrîsi ve daha başka mefâhim, umumen bu silsilenin birer tabakasından in'ikad eder ve şu mâdenden çıkar."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Altıncı Mes'ele › “İşte bu silsilenin borularından,…”

> "İşâret: Nasıl bir hükûmetin intizamında, her memura isti'dâdı nisbetinde, vazife derecesinde, hizmet mikdarınca ücret vermek lâzımdır, öyle de; böyle merâtib-i mütefâviteden ihtilât eden mânâlar ise, garaz-ı küllî olan mesûk-u lehü'l-kelâmın merkezine kurbiyet nisbetinde ve maksûda hizmet derecesinde, herbirine inâyet ve ihtimamda hisse ve nasîblerini, taksim-i âdil ile tefrik etmek gerektir, tâ ki; o muâdeletle intizam ve o intizamdan tenâsüb ve o tenâsübden hüsn-ü vifâk ve o hüsn-ü vifâktan hüsn-ü muâşeret ve o hüsn-ü muâşeretten kelâmın kemâline bir mîzanü't-ta'dil çıkabilsin."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Altıncı Mes'ele › “İşâret: Nasıl bir hükûmetin…”

> "Demek, kuyûdât-ı kelâmın isti'dâdlarını nazara almak gerektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Altıncı Mes'ele › “Demek, kuyûdât-ı kelâmın isti'dâdlarını…”

> "Kezâlik, o maânî-i mütezâhime içinde, bazen bir küçük mânâ riyâset eder."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Altıncı Mes'ele › “Kezâlik, o maânî-i mütezâhime…”

Sekizinci Mes'ele: harflerin mânâ alışverişi (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › نصّ (*)اعلم أن سيبويه“ › المسألة الثامنة:…”, Sîbeveyh'in sözüyle).

> "Maânî-i beyâniyenin aşılaması ve telkîhi ve mânâların becâyiş ve inkılâbları.. kelimenin mânâ-yı hakîkisi, ya garaz veyâhut mânâ-yı muallakadan birisini teşerrüb ve içine cezb etmektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Sekizinci Mes'ele › “Maânî-i beyâniyenin aşılaması ve…”

> "Tenbih: Bu mütedâhil mânâların hangisi daha ziyâde senin garazına temâs eder ve maksada sıla-i rahim vardır; ileriye sür ve izhâr et."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Sekizinci Mes'ele › “Tenbih: Bu mütedâhil mânâların…”

Dokuzuncu Mes'ele: maksatların çokluğu ve kelâmın fürû'a isti'dâdı (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة التاسعة: › “اعلم أن أعلى مراتب…”).

> "İrâde-i cüz'iyeyi ve tasavvur-u basiti âciz bırakan kelâmın yüksek tabakası şudur ki: Mütedâhilen müteselsil olan makàsıdın taaddüdü ve mütenâsilen murtabıt olan metâlibin teselsülü ve netice-i vâhideyi tevlîd eden asılların ictimâ'ı ve herbiri ayrı ayrı semere veren fürû'-u kesîrenin istinbatına isti'dâd veya tazammunu iledir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dokuzuncu Mes'ele › “İrâde-i cüz'iyeyi ve tasavvur-u…”

> "Dördüncü Nokta: Kelâmı öyle ifrâğ etmek ve isti'dâd vermektir ki; pek çok fürû'ların tohumlarını mutazammın ve pek çok ahkâma me'haz ve pek çok maânîye ve vücûh-u muhtelifeye delâlet etmektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Dokuzuncu Mes'ele › Dördüncü Nokta › “Dördüncü Nokta: Kelâmı öyle…”

On Birinci Mes'ele: her kayıt mukadder bir suale cevaptır (telhîs aşağıda; 2.4'ün aslı).

> "Bir hükmün levâzımını ihlâl etmemek, rahatlığını bozmamak ve nazara almak ve mebâdîsinden istimdâd-ı hayat etmek için müracaat etmek ve hücum eden evhâmın i'tirâzâtına mukàbele edecek suâl-i mukaddere cevab olan kuyûdâtıyla takallüd etmek gerektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onbirinci Mes'ele › “Bir hükmün levâzımını ihlâl…”

> "Yani, mevzû veyâhut mahmûlü takyid ile veyâhut tavsif ile veyâhut başka cihetle vehmin hücumuna müsâid noktalarda birer müdâfi' müheyyâ ederek, baştan aşağıya kadar mukadder suâllere cevab hükmünde olan kuyûdâtıyla mücehhez etmektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onbirinci Mes'ele › “Yani, mevzû veyâhut mahmûlü…”

> "اعلم أن سلامة الكلام التي هي سببُ صحته وقوّته هي أن يكون الكلام بحيث يشير إلى المبادئ والدلائل، ويرمز إلى اللوازم والتوابع، وبقيود الموضوع والمحمول وكيفياتهما يومئ إلى ردِّ الأوهام ودفع الشبهات؛ كأنّ كلَّ قيدٍ جوابٌ لسؤال مقدّر."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "اعلم أن سلامة الكلام › المسألة العاشرة:..."

On İkinci Mes'ele: her kayda hakkı kadar inâyet; hikâyede anlatılanın yerine geçmek; makamın dışında üslûb aramamak (telhîs: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "المسألة الثانية عشرة › المسألة العاشرة:..." ile başlayan 11 cümle; telhîs yalnız üç üslûbu alır, aşağıdaki talimatları almaz).

> "Kelâmın selâmet ve rendeçlenmesi ve îtidâl-i mizâcı ise; her kaydın istihkak ve isti'dâdına göre, inâyeti taksim ve hil'at-ı üslûbu tevzî' ve giydirmektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › "Kelâmın selâmet ve rendeçlenmesi..."

> "Hem de, hikâyette olursa, mütekellim kendini mahkiyyün-anh yerinde farz etmek gerektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › "Hem de, hikâyette olursa,..."

> "Eğer başkasının hissiyat ve efkârının tasvirinde ise, mahkiyyün-anh'a hulûl etmek ve onun kalbinde misâfir olmak ve lisânıyla tekellüm etmek gerektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › "Eğer başkasının hissiyat ve..."

> "Mânânın kàmetine göre bir üslûbu kestirmek istediğin vakit, dâhil-i makamda olan menba'dan ve mevzûun fabrikasından; lâakal kelâmın tazammun ettiği mevzûun veya kıssatın veya san'atın levâzımının parça parçasından ve tevâbi'inin kıt'a kıt'asından bir üslûbu dikmek, zarûret olmadan harice medd-i nazar etmemek, tâbir hatâ olmasa, harice boykotaj etmek ile, elbette kelâmın kuvveti tezâyüd ettiği gibi, servetin dağılmamasına en büyük esâstır."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › "Mânânın kàmetine göre bir..."

> "Hattâ zarûret olmazsa, efkâr ve mesâilde ve misâllerde ve esâlibde, harice boykotaj etmektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › "Hattâ zarûret olmazsa, efkâr..."

> "Fakat, tevâfuk-u hâtır olabilir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › "Fakat, tevâfuk-u hâtır olabilir...."

> "Zîra, hakikat birdir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › "Zîra, hakikat birdir...."

Mes'elenin hâtimesi:

> "Fakat ben derim: Kim söylemiş?"
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › “Fakat ben derim: Kim...”

> "Söylediği sözü gibi dikkat etmek, belâğat nokta-i nazarından lâzımdır, belki elzemdir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › “Söylediği sözü gibi dikkat...”

> "İşâret: Ma'lûm olsun ki; fenn-i maânî ve beyânın mezâyâsının belâğatça mühim bir şartı; kasden ve amden garazın cihetine emârât ile işâret ve alâmâtın nasbıyla, kasd ve amdini göstermektir."
>
> Muhakemat › İkinci Makale › Onikinci Mes'ele › “İşâret: Ma'lûm olsun ki;...”

[Çıkarım] Taslak için ne demek. Bu maddeler yeni bir usul değildir, 2–4. bölümlerin aslıdır; ama taslakların sistemli zaaflarına (PLANLAR.md D8, D12) doğrudan cevap verirler:

- **Harfler ve küçük lafızlar** (Dördüncü ve Sekizinci Mes'ele): müellif kaideyi bir âyette her harfi ve hey'eti ayrı ayrı garaza bağlayarak gösterir ve "bu sana ser-meşktir" der. Taslağın üçüncü vechinde bakılacak yerler listesi harfleri de saymalı; her biri garaza bir "parmak" olarak yazılmalı.
- **Garaz, özellikle kıssada** (Üçüncü ve On İkinci Mes'ele): kıssanın parçalarını bağlayan üslûbdur; hikâyede mütekellim anlatılanın yerine geçer (meleklerin, Âdem'in kalbinde "misafir olur"). Kıssa âyetlerinde nazmın ölçüsü kıssanın garazıdır.
- **Takdir zinciri** (On Birinci Mes'ele): kayıtlar "mukadder suâllere cevab hükmünde"dir; taslak takdiri yazmalı, ama kaydı, sualini ve cevabını birlikte.
- **Derece ve kapsam** (Beşinci ve Altıncı Mes'ele): telmih ve işaret "kasd ve taleb" değildir, mütekellim onda "mes'ûl olmaz"; her mânâya garaza yakınlığı kadar pay verilir, "haddinden büyük" olan sûreti çirkinleştirir. Bu, kapsamı aşan hükmün belâgatteki karşılığıdır.
- **Nakil ve istinbat** (On İkinci Mes'ele ile 1.4): müellifin mesleği "harice boykotaj"dır: mânâ, misal ve üslûb, zaruret olmadıkça makamın ve mevzûun içinden çıkarılır; başkasıyla örtüşme "tevâfuk-u hâtır"dır. İşârât da me'hazsiz yazılmıştır (1.4). Taslak bir kaynağa mal ettiği sözde kaynağa bağlı kalmalı (nakil); âyetin lafzından, makamından ve usulden kendi çıkardığı nükteyi (istinbat) ise kaynak aramadan, etiketiyle, derecesiyle ve gerekçesi lafza bağlı olarak yazabilmelidir. D12.1'de yazar İşârât'ın kendi temsilini "okunabilen hiçbir kaynakta dayanak yok" diye reddetti; bu madde o kuralın hangi yarısının yanlış kurulduğunu gösterir.

- **Makam** (hâtime): "Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne içinde söylemiş? Ne için söylemiş?" Taslağın birinci vechi ve kıssa âyetlerindeki mukâvele bu dört soruyla açılabilir.

3. İlkeler

3.1 Dört maksat

> "وثانياً: أنَّ المقاصد الأساسية من القرآن وعناصرَه الأصلية أربعةٌ: التوحيد، والنبوة، والحشر، والعدالة؛"
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › "وثانياً: أنَّ المقاصد الأساسية..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Sâniyen: Kur'ân'daki anâsır-ı esâsiye ve Kur'ânın takib ettiği maksadlar; Tevhid, Nübüvvet, Haşir, Adâlet ile İbâdet olmak üzere dörttür."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › "Sâniyen: Kur'ân'daki anâsır-ı esâsiye..."

> "فكما تتراءى هذه المقاصدُ الأربعة في كله، كذلك قد تتجلى في سورةٍ سورةٍ، بل قد يُلْمَح بها في كلامٍ كلامٍ، بل قد يُرْمَز إليها في كلمةٍ كلمةٍ؛ لأن كلَّ جزءٍ فجزءٍ كالمرآةِ لكلٍّ فكلٍّ متصاعداً، كما أن الكلَّ يتراءى في جزءٍ فجزءٍ متسلسلاً."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › "فكما تتراءى هذه المقاصدُ..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "C – O anâsır-ı erbaa, Kur'ânın hey'et-i mecmuasında bulunduğu gibi; Kur'ânın sûrelerinde, âyetlerinde, kelâmlarında, hattâ kelimelerinde bile sarâhaten veya işâreten veya remzen bulunmaktadır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › "C – O anâsır-ı..."

> "Çünkü, Kur'ânın küllü, cüz'lerinde göründüğü gibi, cüz'leri de, Kur'ânın küllüne âyinedir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › "Çünkü, Kur'ânın küllü, cüz'lerinde..."

> "أعني المقاصد الأربعة المشهورة، مع أن في أكثر السور يكون المقصودُ بالذات واحداً منها، والباقي استطرادياً."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › "أعني المقاصد الأربعة المشهورة،..."

Yapay zekâ tercümesi: Yani meşhur dört maksat; bununla beraber sûrelerin çoğunda bizzat maksut olan bunlardan biridir, kalanı istitrâdîdir.

Tercümede bu cümlenin serbest karşılığı: İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › Birinci kısım › “Maahazâ, hangi sûrede tekerrür…”.

Uygulaması Besmele ve Hamd'de gösterilir (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › “• إن قلت: أرني…” ile başlayan 11 cümle) ve okura bırakılır:

> "هذا مثالاً فانسج على منواله."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › “هذا مثالاً فانسج على…”

Yapay zekâ tercümesi: Bu bir misaldir; sen de onun tarzında doku.

Bir âyetin asıl maksadının bu dörtten hangisi olduğu yeri gelince adıyla söylenir (4. bölümdeki çizelge: Bakara 4, 21–22, 23–24, 25, 28, 29, 30).

3.2 Havuz ilkesi: her kelime, kayıt ve hey'et asıl maksada hizmet eder

> "اعلم أن من أساس البلاغة الذي به يبرُق حُسن الكلام تجاوب الهيئات وتداعي القيود وتآخذها على المقصد الأصلي، وإمداد كلٍّ بقدْرِ الطاقة للمقصد، الذي هو كمجمَع الأودية أو الحوض المتشرب من الجوانب، بأن تكون مصداقاً وتمثالاً لما قيل:"
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › “اعلم أن من أساس › مقدمة…”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Kelâmların hüsnünü artıran ve güzelliğini fazlaca parlatan belâğatın esâslarından biri de şudur ki: Bir havuzu doldurmak için etrafından süzülen sular gibi, belîğ kelâmlarda da zikredilen kelimelerin, kayıtların, hey'etlerin tamamen o kelâmın takib ettiği esâs maksada nâzır olmakla onun takviyesine hizmet etmeleri, belâğat mezhebinde lâzımdır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › “Kelâmların hüsnünü artıran ve…”

Uygulamada önce âyetin maksadı tek cümleyle konur, sonra her kayıt hem o maksada hem kendi deliline bağlanır:

> "وبالخاصة ﴿ الٓمٓ ❀ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴾ لأنَّ هذه الآية ذُكرت لمَدح القرآن وإثبات الكمال له."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › “وبالخاصة ﴿ الٓمٓ ❀ مقدمة…”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Bu âyette maksad-ı esâs “Kur'ânın yüksekliğini göstermek”tir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › İkinci Misâl › “Bu âyette maksad-ı esâs…”

> "فكلٌّ كما يُمد المقصدَ ويلقي إليه حصتَه يرمز ويشفّ من تحته عن ما يستند إليه من الدليل وإنْ دقّ."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › "فكلٌّ كما يُمد المقصدَ مقدمة..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Evet bu kayıtlar, istinâd ettikleri pek ince ve gizli delillerine işâret etmekle beraber, o maksadın takviyesine koşuyorlar."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › İkinci Misâl › "Evet bu kayıtlar, istinâd..."

3.3 Saat milleri: âyet, cümle ve hey'et aynı maksadın etrafında döner

> "ولنشرع في نظم هيئات جملةٍ جملةٍ، فاعلم أن الآيات وجمَلَها وهيئاتِها كأميال الساعة التي تعدّ الثواني والدقائقَ والساعاتِ، فكلما يُثبت هذا شيئاً يؤيّده ذاك بدرجته ويمدّه ذلك بنسبته، وكذا إذا أراد هذا شيئاً عاوَنه ذاك وساعده الآخر بحيث يُخطِر الحالُ ما قيل:"
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 26-27. Âyetlerin Tefsiri › "ولنشرع في نظم هيئات..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Evvelâ bunu bilmek lâzımdır ki, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri ve âyetlerin cümleleri ve cümlelerin hey'etleri; sâniye, dakika, saatleri sayan saatin milleri gibidirler."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 26-27. Âyetlerin Tefsiri › "Evvelâ bunu bilmek lâzımdır..."

> "Millerin her ikincisi birincisine yardım ettiği gibi, bir âyet bir maksadı takib ettiği zaman, cümleleri de o maksadın etrafında dolaşırlar; cümlelerin hey'etleri dahi, cümlelerin izini takib ediyorlar."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 26-27. Âyetlerin Tefsiri › "Millerin her ikincisi birincisine..."

3.4 Nazım tek bir ipe dizili değildir

> "اعلم أن نظم دُرَر القرآن ليس بخيط واحد بل النظمُ -في كثيرٍ- نقوشٌ تحصل من نسج خطوطِ نِسَبٍ متفاوتةٍ قُرباً وبُعداً، ظهوراً وخفاء."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › "اعلم أن نظم دُرَر صِرَاطَ الَّذِينَ اَنعَمتَ عَلَيهِمْ..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Kur'ânın inci gibi lafızlarının dizilmesi; bir hayta, bir çeşide, bir nakşa münhasır değildir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › Sırâtallezine En'amte Aleyhim «صِرَاطَ الَّذِينَ اَنعَمتَ عَلَيهِمْ» › "Kur'ânın inci gibi lafızlarının..."

> "Belki; zuhûrca, hafâca, yakınlıkça, uzaklıkça mütefâvit çok tenâsüblerden hâsıl olan pek çok nakışlar üzerine dizilmişlerdir, nazmedilmişlerdir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › Sırâtallezine En'amte Aleyhim «صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» › “Belki; zuhûrca, hafâca, yakınlıkça,...”

Bir lafzın yalnız bir öncekiyle değil, yakın ve uzak birçok lafızla bağı aranır; eser bunu aynı yerde dokuz bağ sayarak gösterir (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › صِرَاطَ الَّذِينَ ﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ :مثلاً“ › اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ...” ile başlayan 8 cümle).

3.5 Bir nüktenin kabul ölçüleri

Birden çok vechin murad olabilmesi ve şartı:

> "ولقد نظّم القرآن جُمَله ووضعها في مكان ينفتح من جهاته وجوه محتملة لمراعاة الأفهام المختلفة ليأخذ كلُّ فهمٍ حصته."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › ولقد نظّم القرآن جُمَله“ › مقدمة...”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Hülâsa: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân; âyetlerini, cümlelerini öyle bir şekilde nazmetmiş ve vaz'etmiştir ki, her cihetten ihtimal yolları bulunsun ki, muhtelif fehimler ve isti'dâdlar, zevklerine göre hisselerini alabilsinler."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › İkinci Misâl › “Hülâsa: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân; âyetlerini,...”

> "فإذن يجوز أن يكون الوجوهُ بتمامها مرادةً بشرط أن لا تردّها علومُ العربية، وبشرط أن تستحسنها البلاغةُ، وبشرط أن يقبلها علم أصول مقاصد الشريعة."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › فإذن يجوز أن يكون“ › مقدمة...”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Binâenaleyh, ulûm-u Arabiye'nin kaidelerine muvâfık ve belâğatın prensiplerine uygun ve ilm-i usûle mutâbık olmak şartıyla, o birbirine muhâlif müfessirlerin beyânâtı ve ihtimalleri; zamanlara, tabakalara ve fehimlere göre murad ve câizdir diye hükmedilebilir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › İkinci Misâl › “Binâenaleyh, ulûm-u Arabiye'nin kaidelerine...”

Derleyenin notu: Arapça asılda üçüncü şart "علم أصول مقاصد الشريعة"dir (şeriatin maksatlarının usulü); tercümede "ilm-i usûl" diye geçer. Asıl daha dar ve daha açık bir ölçü verir.

Verilen mânânın kesinlik derecesi: ihtimalli yerde "murad olan mânâ budur" hükmü bağlayıcı değildir.

> "وإن كان ظاهراً، أو نصاً يحتمل معنى آخر، فالإنكار بناءً على التأويل-دون التشهّي- ليس بكفر."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 6. Âyetin Tefsiri › "وإن كان ظاهراً، أو..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Şâyet Kur'ânın o kelâmı, başka bir mânâya ihtimali olan bir nass veya zâhir olursa, üçüncü kaziyeyi kabûl etmek lâzım olmadığı gibi inkârı da küfür değildir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 6. Âyetin Tefsiri › "Şâyet Kur'ânın o kelâmı,..."

Bir kelimeye mânâ yüklemenin emâresi: o mânâlar çevredeki âyetlerde açıkça akıyor olmalıdır.

> "واعلم أن الأمارة لنظر البلاغة على تشرّب هذه الكلمة لهؤلاء اللطائف هي أن هذه المقاصد الخمسة كالأنهار الجارية تحت هذه الآيات، حتى يفورُ هذا بكماله في آية.."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 4. Âyetin Tefsiri › "واعلم أن الأمارة لنظر..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "مِنْ قَبْلِكَ kelimesinin bu beş letâife ma'kes ve mazhar olmasına nazar-ı belâğatça delâlet eden emâre şudur ki: Bu beş maksad, bir nehir gibi şu âyetlerin altında cereyan etmekle, âyetten âyete intikal neticesinde مِنْ قَبْلِكَ havuzunda ictimâ' etmiştir.Evet kelimenin sathında görünen bir tereşşuh, bir yaşlık, kelimenin altında havuzun bulunduğuna delâlet ve îmâ eder."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 4. Âyetin Tefsiri › Îmân-ı Bil'âhiret › "مِنْ قَبْلِكَ kelimesinin bu..."

3.6 Kur'ân'ın bir kısmı bir kısmını tefsir eder

> "وما أُجمِلَ في ﴿ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴾ يفسرُه ﴿ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدّٖيقِينَ وَالشُّهَدَّاءِ وَالصَّالِحِينَ ﴾ (النساء:٦٩) إذ القرآن يفسر بعضُه بعضاً."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Fâtiha › "وما أُجمِلَ في ﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴾..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Zâten Kur'ânın bir kısmı, bir kısmını tefsir eder."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Fâtiha › Sırâtallezine En'amte Aleyhim «صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» › "Zâten Kur'ânın bir kısmı,..."

3.7 Kâinat bahsi tebeîdir

> "فذكرُ الكائنات في القرآن إنما هو تبَعيّ واستطراديّ للاستدلال؛ إذ ما نزل القرآنُ لدرس الجغرافيا والقوزموغرافيا،بل إنما ذكرَ الكائنات للاستدلال بالصنعة الإلهية والنِظام البديع على النَّظّام الحقيقي جلّ جلالُه، والحال أن أثر الصنعة والعمد والنظام يتراءى في كل شيء."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › "فذكرُ الكائنات في القرآن ‹ "المسألة السادسة:..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Çünkü Kur'ân-ı Kerîm; coğrafya, kozmoğrafya gibi kasden kâinâtın keyfiyetinden mânâ-yı ismiyle bahseden bir fen, bir kitab değildir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri (Nübüvvet Hakkında) › Altıncı Mes'ele › Dördüncü Nükte › "Çünkü Kur'ân-ı Kerîm; coğrafya,..."

Zâhirin fenne uymayan görünüşü kinaye kabilindendir; hakikate karîneler ve emâreler işaret eder (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › المسألة السادسة: ‹ "كيف لا يقتضي الإرشادُ..."), İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › المسألة السادسة: ‹ "ثم لأنها من قبيل..."). Müellif yer yer zamanının fenniyle tatbik yapar ve bunu "caizdir" diye kayıtlar (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 29. Âyetin Tefsiri › المسألة الثانية ‹ "فإذا سمعت هذا يجوز..."); ardından ikinci cevabı verir: Kur'ân'ın maksadı hilkat tarihi dersi değildir (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 29. Âyetin Tefsiri › المسألة الثانية ‹ "الجواب الثاني: إن المقصد...").

4. Bir âyette izlenen sıra

Eser sırayı kendisi söyler:

> "اعلم أن مدار النظر في هذه الآية أيضاً من ثلاثة وجوه: نظمُها بسابقتها، والنظمُ بين جملها، ثم النظر بين هيئات جملةٍ جملةٍ."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "اعلم أن مدار النظر ‹ "المسألة العاشرة:..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Birincisi: Bu âyetin mâkabliyle vech-i irtibatı."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "Birincisi: Bu âyetin mâkabliyle..."

> "İkincisi: Cümleleri arasındaki cihet-i intizam."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "İkincisi: Cümleleri arasındaki cihet-i..."

> "Üçüncüsü: Cümlelerin hey'etlerinde, eczâlarında, kelimelerindeki nizâmdır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › “Üçüncüsü: Cümlelerin hey'etlerinde, eczâlarında,...”

> "اعلم أن لهذه الآية أيضاً الوجوهَ الثلاثة النظمية:"
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 28. Âyetin Tefsiri › “اعلم أن لهذه الآية...”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Âyetlerin nazmına ait üç vecih, bu âyette de cârîdir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 28. Âyetin Tefsiri › “Âyetlerin nazmına ait üç...”

Derleyenin notu: Tam okumanın bulgusu (docs/d1/birim-cizelgesi.md):

- Eser üç vechi dokuz ayrı yerde adıyla sayar ve "öbür âyetlerde olduğu gibi" der.
- Bakara 9'dan sonra sıra sabittir: öncesiyle nazım (V1), cümlelerin birbiriyle nazmı (V2), her cümlenin hey'et ve kayıtları (V3). On beş birimin on beşi böyledir; her vecih kendi geçiş cümlesiyle açılır.
- Bakara 1–8'de düzen henüz oturmamıştır: 1. âyette üç vecih yerine dört mebhas vardır; 2'de V1 yoktur (sûrenin başı); 3–8'de V1 ve V3 belirgindir, V2 ya dağınıktır ya yoktur. Müellif de Fâtiha'nın ve ilk yarının daha mücmel kaldığını söyler (Tenbih).
- Fâtiha'da birim âyet değil kelimedir: önce kelimenin öncekiyle nazmı, sonra kelimenin nükteleri; sıra sabit değildir.

Âyet	Üç vecih	Mukaddime ya da mesele	Asıl maksat adıyla söyleniyor mu
1	yok (dört mebhas)	—	dolaylı
2	V2, V3	başta ilke; sonda soru–cevap	evet: Kur'ân'ın medhi
3	V1, V3 (V2 dağınık)	içeride ve sonda mesele	dolaylı
4	V1, V2, V3	son cümleden önce: haşrin on burhanı	evet: nübüvvet, haşir
5	V1, V2, V3	yok	hayır
6	V1, V3	içeride soru–cevap	evet: terhib
7	V1, V3	başta iki mukaddime: cebir ve ihtiyar	hayır
8	V1, V3	yok	hayır
9–10, 11–12, 13, 14–15, 16	V1, V2, V3 (sıralı)	yok	hayır

Âyet	Üç vecih	Mukaddime ya da mesele	Asıl maksat adıyla söyleniyor mu
17–18, 19–20	V1, V2, V3 (sıralı)	başta nazarî giriş: temsil, on iki mesele	hayır
21–22	V1, V2, V3 (sıralı)	başta iki mukaddime: ibadet; Sâni'in delilleri	evet: tevhid
23–24	V1, V2, V3 (sıralı)	başta mukaddime: nübüvvet, i'câz	evet: nübüvvet
25	V1, V2, V3 (sıralı)	V1'den sonra mukaddime: haşir	evet: haşir
26–27	V1, V2, V3 (sıralı)	yok (itirazlara cevap V1'de)	hayır
28	V1, V2, V3 (sıralı)	V2 içinde beş mesele	evet: mebde ve meâd delilleri
29	V1, V2, V3 (sıralı)	V2 başında üç mesele (üç lafız)	evet: meâdın tahkiki
30	V1, V2, V3 (sıralı)	başta mukaddime: melâike	evet: iman rüknü
31–33	V1, V2, V3 (sıralı)	başta mukaddime: kıssalar ve mu'cizeler	hayır (asıl yarıda biter)

4.1 Birinci vecih: öncesiyle nazım

Âyetin neden orada durduğu sorulur. Bağ yalnız bir önceki âyetle sınırlı değildir: sûrenin başına, önceki bahislerin tamamına, sonraki âyetlere ve Kur'ân'ın bütününe uzanan hatlar sayılır.

> "أما الأول: فاعلم أن لمآلها ارتباطاتٍ متفاوتة مع الآيات السابقة، وخطوطاً ممتدة بالاختلاف إلى الجمل السالفة."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 25. Âyetin Tefsiri › “أما الأول: فاعلم أن…”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Bu âyetin geçen âyetler ile mütefâvit çok irtibatları vardır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 25. Âyetin Tefsiri › “Bu âyetin geçen âyetler…”

> "Yani mezkûr cümlelere doğru bu âyetten uzanıp giden muhtelif hatlar vardır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 25. Âyetin Tefsiri › “Yani mezkûr cümlelere doğru…”

> "اعلم أن في هذه الآية أيضاً الوجوهَ الثلاثة النظمية، وأن مآل المجموع ينظر إلى سوابقه وإلى لواحقه وإلى مجموع القرآن."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 26-27. Âyetlerin Tefsiri › "اعلم أن في هذه..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Bu âyetin de sâir arkadaşları gibi mevzû-i bahs olacak vücûh-u irtibatı ve cihât-ı nazmiyesi üçtür."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 26-27. Âyetlerin Tefsiri › "Bu âyetin de sâir..."

> "Maahazâ, bu âyetin meâli, hem mâkabline, hem mâba'dine, hem Kur'ânın tamamına bakıyor."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 26-27. Âyetlerin Tefsiri › "Maahazâ, bu âyetin meâli,..."

Bağın atıfla mı kurulduğu, atıfsız mı bırakıldığı da bir kurala bağlanır:

> "قيل لك: إنَّ حُسن العطف ينظر إلى حُسن المناسبة، وحُسن المناسبة يختلف باختلاف الغرض المَسوق له الكلامُ."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 6. Âyetin Tefsiri › "قيل لك: إنَّ حُسن..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "C – Atfın hüsnü, münâsebetin hüsnüne bakar."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 6. Âyetin Tefsiri › "C – Atfın hüsnü,..."

> "Hüsn-ü münâsebet, her iki cümleden takib edilen garaz ve maksadın bir olmasına mütevakkıftır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 6. Âyetin Tefsiri › "Hüsn-ü münâsebet, her iki..."

4.2 İkinci vecih: âyetin cümleleri arasındaki nazım

Cümlelerin birbirini nasıl istediği gösterilir. İki ana araç vardır. Birincisi temsildir: âyette söylenen ve söylenmeyen cümlelerin zinciri bir misalle kurulur.

> "وأما وجه النظم بين الجمل الصريحة والضمنية في هذه الآية فهو عينُ النظم والربط في ما أمثّل لك وهو أنك إذا رأيت أحداً يسلك في طريق تنجرّ إلى هلاكه، فأولاً تنصحه قائلا له: «مذهبُك هذا ينهار بك في البوار فتجنَّب»."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 11-12. Âyetlerin Tefsiri › "وأما وجه النظم بين..."

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Bu âyetin ihtiva ettiği mezkûr ve gayr-ı mezkûr cümleler arasındaki vech-i irtibat bir misâlle izâh edilecektir.Şöyle ki:"
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 11-12. Âyetlerin Tefsiri › “Bu âyetin ihtiva ettiği…”

İkincisi dinleyenin zihnidir: her cümleden sonra sâmiin zihninde doğan soru yazılır, sonraki cümle ona cevaptır (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › فاعلم أن التنزيل لمّا المسألة العاشرة:… ” ile başlayan 26 cümle; İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 25. Âyetin Tefsiri › فاعلم أن هيئاتها تتضمن مقدمة… ” ile başlayan 11 cümle: sekiz müteselsil sual).

> "ثم بعد تمام السؤال والاستفسار والتعجب ينتظر ذهنُ السامع لجوابه تعالى."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 30. Âyetin Tefsiri › “ثم بعد تمام السؤال مقدمة…”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Melâikenin suâl-i taaccüb ve istifsarları bittikten sonra, sâmi', Cenâb-ı Hak'tan verilecek cevabı beklerken Kur'ân-ı Kerîm, قَالَ اِنِّي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ cümlesiyle cevab vermiştir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 30. Âyetin Tefsiri › Cümlelerin Arasındaki İrtibata Geldik › Dördüncü Vecih › “Melâikenin suâl-i taaccüb ve…”

4.3 Üçüncü vecih: cümlelerin hey'etleri, kayıtları ve kelimeleri

Derleyenin notu: Arapça asılda tekrar eden işler (adresler docs/d1/birim-cizelgesi.md "Üçüncü vecihte neye bakılıyor" bölümünde):

Bakılacak yerlerin önce sayılması. Cümlenin başında nükte beklenen kayıtlar listelenir, sonra sırayla işlenir.

> "اعلم أن المظان التي تتلمّع فيها النُّكَتُ: هي نظمُها مع سابقها، ثم المحسوسيةُ في ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ﴾ ، ثم البُعْدية فيها، ثم العلوّ في ﴿ عَلَىٰ ﴾، ثم التنكير في ﴿ هُدًى ﴾، ثم لفظ ﴿ مِنْ ﴾، ثم التربية في ﴿ رَبِّهِمْ ﴾ ."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 5. Âyetin Tefsiri › “اعلم أن المظان التي…”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Bu cümledeki nüktelere işâret eden me'hazler şunlardır:"
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 5. Âyetin Tefsiri › “Bu cümledeki nüktelere işâret…”

Tercih sorusu: neden şu lafız, şu değil. Usulün en sık kullanılan aracıdır ("إيثار … على", "بدل": 66 cümle).

> "وأن إيثار ﴿ جَاعِلٌ ﴾ على «خالق» إشارةٌ إلى أن مدار الشبهة والاستفسار الجعلُوالتخصيص لعمارة الأرض لا الخلقُ والإيجاد، لأن الوجود خيرٌ محض والخلق فعلُه الذاتيّ لا يُسأل عنه.."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 30. Âyetin Tefsiri › وأن إيثار ﴿ جَاعِلٌ ﴾ مقدمة ‹ "...

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "جَاعِلٌ kelimesinin خَالِقٌ kelimesine tercihen zikri: Melâikenin medâr-ı şübhe ve mûcib-i istifsarları, halk ve icâd fiili değildir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 30. Âyetin Tefsiri › Cümlelerin hey'et ve nüktelerine geldik › "جَاعِلٌ kelimesinin خَالِقٌ kelimesine..."

Beklenenle muvazene. Üslûbun ya da makamın gerektirdiği ifade söylenir; âyetin ondan ayrıldığı nokta nükte olur.

> "ثم إن سجية الأسلوب تقتضي «وعليهم عقاب شديد»."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 7. Âyetin Tefsiri › ثم إن سجية الأسلوب ‹ "...مقدمة اخرى

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "S – Üslûbun mecrâ-yı tabîisi وَعَلَيْهِمْ عِقَابٌ شَدِيدٌ cümlesi iken, üslûbun muktezâsı olan şu cümlenin terkiyle وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ cümlesi ihtiyar edilmiştir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 7. Âyetin Tefsiri › İkinci Bir Mukaddime › Yedincisi › "S – Üslûbun mecrâ-yı..."

Kelimenin maddesi ve sîgası ayrı ayrı.

> "ثم إن هذا حكايةٌ عن دعواهم ففي صورة الحكاية إشارةٌ إلى ردّ المَحكيّ بوجهين، كما أن في المَحكيّ إشارةً إلى قوته بجهتين؛ إذ ﴿ يَقُولُ ﴾ يرمز بمادَّته إلى أن قولَهم ليس عن اعتقادٍ وفعلٍ، بل يقولون بأفواههم ما ليس في قلوبهم.."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 8. Âyetin Tefsiri › "...ثم إن هذا حكايةٌ

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "يَقُولُ kelimesi, madde cihetiyle onların îmân da'vâsının an-i'tikâd olmayıp ancak kuru bir sözden ibaret olduğuna işârettir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 8. Âyetin Tefsiri › "يَقُولُ kelimesi, madde cihetiyle..."

> "وبصيغته يومئ إلى أن سببَ استمرار مُدافعَتهم وادعائهم مُراءاة الناس لا مُحرّك وجداني.."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 8. Âyetin Tefsiri › "...وبصيغته يومئ إلى أن

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Kezâlik, muzârî sîgasıyla zikrinde, onları ale'd-devam yaptıkları müdafaaya sevk eden, vicdânî bir sebeb değildir, ancak halka karşı bir riyâkârlık olduğuna işârettir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 8. Âyetin Tefsiri › “Kezâlik, muzârî sîgasıyla zikrinde,...”

Öbür işler: âyetin îcâzı altındaki söylenmemiş (mukadder) cümlelerin açılması; iki cümlenin kayıtlarının karşılıklı eşlenmesi; sık geçen bir edatın her yerdeki hâssası ile bu makamdaki hususî nüktesinin ayrılması; şartiyelerin kıyas olarak tahlili; mücmel lafzın başka âyetle açılması; ve tahlilin sonunda bütün kayıtların asıl garaza nasıl aktığının tek bakışta toplanması.

Fâtiha'da aynı işler kelime ölçeğinde yapılır.

5. Mukaddime ve meseleler ne zaman gelir

Derleyenin notu: Mukaddime usulün sabit bir basamağı değildir. Dört durumda gelir; eser çoğunda gerekçesini kendisi söyler.

Durum	Birimler
(a) Âyetin meâli dört maksattan ya da iman rükünlerinden biridir	4 (haşir), 21–22 (ibadet, tevhid), 23–24 (nübüvvet), 25 (haşir), 30 (melâike)
(b) Âyetin altında büyük bir kelâm ihtilafı vardır	7 (cebir ve ihtiyar)
(c) Bir üslûp türü ilk kez toplu gelir ve nazarî temel ister	2 (kayıtların tecâvübü), 17–20 (temsil), 31–33 (kıssa ve mu'cize)
(d) Bir lafız tahkik ister	28 (her cümleye bir mesele), 29 (üç lafız)

Gerekçe cümlelerinden örnekler. (a):

> "اعلم أنه كما أثبتت الآيةُ السابقة أوّلَ المقاصد الأساسية القرآنية وهو التوحيد؛ كذلك تثبت هذه الآية ثانيَ المقاصد الأربعة وهو إثبات نبوّة محمّد عليه الصلاة والسلام بأكمل معجزاته الذي هو التحدّي بإعجاز القرآن."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › “اعلم أنه كما أثبتت › مقدمة في تحقيق النبوة...”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Birinci maksadı olan “Tevhid”, evvelki âyetle beyân edilmiştir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri (Nübüvvet Hakkında) › Mukaddime › “Birinci maksadı olan “Tevhid”,...”

> "Bu âyetle de, ikinci maksad olan “Nübüvvet” beyân ve izâh edilmiştir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri (Nübüvvet Hakkında) › Mukaddime › “Bu âyetle de, ikinci...”

> "ولقد فصلنا دلائلَ نبوّته في كتاب آخر فلنلخِّص بعضها هنا في ستِّمسائل:"
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › “ولقد فصلنا دلائلَ نبوّته › مقدمة في تحقيق النبوة...”

Yapay zekâ tercümesi: Nübüvvetinin delillerini başka bir kitapta tafsil ettik; burada bir kısmını altı meselede hülâsa edelim.

> "اعلم أن مآل هذه الآية هو المقصدُ الرابع من المقاصد الأربعة المشهورة وهو «مسألة الحشر»."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 4. Âyetin Tefsiri › “اعلم أن مآل هذه...”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Bu âyet, Haşir mes'elesine işârettir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 4. Âyetin Tefsiri › Delâil-i Haşr › “Bu âyet, Haşir mes'elesine...”

> "ثم إنّا قد استفدنا من نظم القرآن عشرةَ براهين عليها، ذكرناها في كتاب آخرفناسبَ تلخيصُها هنا."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 4. Âyetin Tefsiri › “ثم إنّا قد استفدنا...”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Haşrin isbâtı hakkında feyz-i Kur'ân’dan fehmettiğim ve başka bir risalede tafsilâtıyla zikrettiğim on bürhânın hülâsasına burada işâret edeceğiz."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 4. Âyetin Tefsiri › Delâil-i Haşr › “Haşrin isbâtı hakkında feyz-i...”

(b):

> "اعلم أنه لزمنا أن نقف هنا حتى نستمع لما يتكلّم به المتكلمون؛ إذ تحت هذه الآية حربٌ عظيمة بين أهل الاعتزال وأهل الجبر وأهل السنة والجماعة."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 7. Âyetin Tefsiri › “اعلم أنه لزمنا أن › مقدمة...”

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Bu âyetin üzerinde durmak icâb ediyor."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 7. Âyetin Tefsiri › Mukaddime › “Bu âyetin üzerinde durmak...”

> "Ehl-i İ'tizâl, Ehl-i Cebir, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat gibi ehl-i kelâmın şu âyet-i azîmenin altında yaptıkları muhârebe-i ilmiyelerini dinleyelim."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 7. Âyetin Tefsiri › Mukaddime › “Ehl-i İ'tizâl, Ehl-i Cebir,...”

(c):

> "كلٌّ منها خيطٌ لحقائقولما ذُكرت هذه الآيات التمثيلية هنا -دفعةً- ناسبَ تلخيص تلك المسائل فنقول وبالله التوفيق:"
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › "كلٌّ منها خيطٌ لحقائقولما ذُكرت هذه الآيات التمثيلية هنا -دفعةً- ناسبَ تلخيص تلك المسائل فنقول وبالله التوفيق:..."

Yapay zekâ tercümesi: Her biri hakikatler için bir iptir. Bu temsîlî âyetler burada toplu olarak zikredilince o meseleleri hülâsa etmek münasip düştü; Allah'ın tevfikiyle deriz ki:

(d):

> "فاعلم أن لفظَ ﴿ جَمِيعًا ﴾ في الجملة الأولى، ولفظَ ﴿ ثُمَّ ﴾ في الثانية، ولفظَ ﴿ سَبْعَ ﴾ في الثالثة تقتضي تحقيقاً."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 29. Âyetin Tefsiri › "فاعلم أن لفظَ ﴿...

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Birinci cümlede جَمِيعًا , ikinci cümlede «ثُمّ» , üçüncü cümlede «سَبْعَ» kelimeleri için bir tahkîkat lâzımdır."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 29. Âyetin Tefsiri › "Birinci cümlede جَمِيعًا ,..."

Derleyenin notu: Mukaddimelerin ortak özellikleri:

- Çoğu, başka bir kitapta tafsil edilmiş bir meselenin hülâsasıdır (yukarıdaki iki cümle; İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 21-22. Âyetlerin Tefsiri › مقدمة › "وهذه الآية إشارة إلى..."). Bilinen şey tekrar edilmez, ehlinin kitaplarına havale edilir (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › المسألة السابعة: › "فلأن تعليم المعلوم ضائع،...").
- Mukaddimedeki her delil âyetin bir lafzına bağlanır (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 21-22. Âyetlerin Tefsiri › "ثم إنَّ الذي يومئ › مقدمة..."، İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 21-22. Âyetlerin Tefsiri › «مقدمة › "وأما «الدليل الاختراعيّ المشار...): mesele âyetten kopuk bir risale değildir.
- Yeri sabit değildir: çoğu kez üç vecihten önce; 25'te V1'den sonra; 4'te son cümlenin nüktelerinden önce; 28 ve 29'da V2'nin içinde.
- Münafıklar bahsinde (9–16) hiç mukaddime yoktur; müellif sebebini söyler (1.2: şüpheleri zikretmemek).
- Birim sonunda kısa bir ders ya da soru–cevap olabilir (3: zekât ve ribâ; 7: ebedî ceza; 9–10: kizb ve sıdk).

6. Anlatım biçimi

Derleyenin notu: Arapça asılda tekrar eden kalıplar:

- **Soru ve cevap.** Mukadder itiraz "إن قلت" diye sorulur, "قيل لك" ya da "قلت" diye cevaplanır (73'er cümle). Tercümede "S –", "C –".
- **Hitap.** Her bahis "اعلم" (bil ki) ile açılır (190 cümle). Tercümede yer yer "Arkadaş!".
- **Temsil.** Soyut bağ bir misalle gösterilir (4.2).
- **Kural, sonra uygulama.** Önce bir belâgat kuralı söylenir, sonra âyete uygulanır (4.1'deki atıf kuralı).
- **Örnek verip gerisini okura bırakmak.** "Kıyas et" ve benzerleri 30 cümlede geçer; on iki bağdan üçü gösterilir ve:

> "وعليك باستنباط البواقي."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › وعليك باستنباط البواقي" ‹ مقدمة....”

Yapay zekâ tercümesi: Kalanlarını çıkarmak sana düşer.

- **Toplayış.** Tahlilden sonra kayıtlar tek bakışta asıl garaza bağlanır (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 6. Âyetin Tefsiri › واعلم بعد هذا التحليل؛...” ile başlayan 4 cümle; İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة العاشرة:... ألَم ترَ كيف توجهت“ ‹ ”).
- **Beyit.** Yer yer bir beyitle bağlanır; 3.2'deki ilkenin beyti üç yerde geçer (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › عِبَارَاتُنَا شَتَّى وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ“ ‹ مقدمة...”, İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › المسألة الرابعة: ‹ “عِبَاراتُنا شَتى وَحسْنُكَ وَاحِدٌ...”, İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 26-27. Âyetlerin Tefsiri › “عِبَارَاتُنا شَتَّى وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ...”).

7. Kaynaklarla ilişkisi

- Eser me'hazsiz yazılmıştır; tefsirlere müracaat edilememiştir (1.4). Tefsirlerle uyum ölçü olarak anılır, şart değil.
- Buna rağmen belâgat ve tefsir âlimleri adıyla anılır. **Derleyenin notu:** Arapça asılda adıyla geçenler: Abdülkāhir el-Cürcânî (Delâilü'l-İ'câz, Esrârü'l-Belâga; 2.6), Sekkâkî (Miftâh ve hâtimesi: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › فعلى الأول -كما عليه ‹ مقدمة...”, İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 23-24. Âyetlerin Tefsiri › قيل لك: عليك بخاتمة ‹ المسألة السابعة:...”), Zemahşerî (Keşşâf: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 2. Âyetin Tefsiri › وعلى الثاني -كما ‹ مقدمة عليه...”), Câhız, Fahreddin Râzî, Sa'd (Teftâzânî: İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 3. Âyetin Tefsiri › ثم إن الإيمان -كما...”), Sîbeveyh (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) ›

Sûre-i Bakara › 17-20. Âyetlerin Tefsiri › نصّ (*) اعلم أن سيبويه“ › :المسألة الثامنة...”), Seyyid Şerif Cürcânî, İbn Arabî, Bûsîrî; İbn Abbâs'tan iki tefsir. Bir yerde Muhammed Abduh adıyla nakledilir ve müellif kendi görüşünü "أقول" diye ekler (İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 25. Âyetin Tefsiri › مقدمة › “قال «شيخ محمد عبده...” ile başlayan 2 cümle).

- Delillerin tafsili için başka tefsire gönderme yapılır:

> "وأما النقليّ مع الرمز للعقليّ فراجع هذا الموضع من تفسير فخر الدين الرازيفإنه عدّد الآيات المثبتة للحشر."
>
> İşârâtü'l-İ'câz (Arapça) › Sûre-i Bakara › 25. Âyetin Tefsiri › مقدمة... › “وأما النقليّ مع الرمز

Tercümede (Abdülmecid Nursî):

> "Aklî ve naklî deliller ise: Fahreddinü'r-Râzî'nin tefsirinde, bu kabîl delilleri bildiren âyetler beyân edilmiştir."
>
> İşaratü'l-İ'caz › Sûre-i Bakara › 25. Âyetin Tefsiri › Üçüncü ve Dördüncü Noktalar › “Aklî ve naklî deliller...”

8. Taslak için kurallar

Kullanıcının kararları (2026-11-09 ve 2026-11-10; PLANLAR.md D1). Bu bölüm eserin sözü değildir.

1. **Ad ve damga.** Yapay zekânın yazdığı "yapay zekâ taslağı"dır; "tefsir" denmez, yayımlanmaz. Ehlinin doğrulamasına, eklemesine ve çıkarmasına sunulur.
2. **Dil.** Taslak Arapça yazılır; Türkçesi onun tercümesidir (iki ayrı taslak değil). Tercüme Arapçadan paragraf paragraf yapılır ve damgalıdır. Usul Arapça asıldan öğretilir, Türkçe tercüme destek olur.
3. **Me'haz.** İşârâtü'l-İ'câz'ın tamamı, Risale-i Nur ve Tefsir ile Hadis eklentilerindeki eserler. Her iddia bir kaynağa, her nükte âyetin bir lafzına ya da hey'etine bağlanır. Dil ve belâgat iddiaları ayrı işaretlenir.
4. **Sıra.** Âyet; gerekiyorsa mukaddime; öncesiyle nazım; cümlelerin birbiriyle nazmı; her cümlenin hey'et ve kayıtları (4. bölüm).
5. **Dört maksat.** Asıl maksat her zaman söylenir. Öbür maksatlar yalnız âyetin bir lafzına ya da hey'etine dayandırılabiliyorsa ve derecesiyle (sarih, işaret, remiz...) söylenir; dördü her âyette zorla gösterilmez (3.1).
6. **Mukaddime.** Yalnız 5. bölümdeki dört durumdan biri varsa yazılır; kısa tutulur; her iddiası âyetin bir lafzına bağlanır. O mesele İşârâtü'l-İ'câz'da ya da Risale-i Nur'da işlenmişse yeniden kurulmaz, oraya atıfla hülâsa edilir.
7. **Kabul ölçüsü.** Bir nükte Arap dili ilimlerine, belâgate ve şeriatin maksatlarına uygun olmalı (3.5); hayal hakikat çekirdeğine dayanmalı (2.5); her nüktenin delâlet derecesi belirtilmeli (2.3).

9. Açık sorular

1. Bu belgedeki Arapça okuma bir yapay zekânındır; Arapça ve belâgat bilen biri çizelgedeki "şu cümle şu vechin başlangıcıdır" tespitlerini ve derleyenin tercümelerini denetlemelidir. 2. Bakara 1–8 ile sonrasının farkı (4. bölüm) usulün gelişmesi midir, yoksa o âyetlerin gereği mi? Taslak hangi düzeni esas almalı? **Kullanıcının görüşü (2026-11-10):** Bakara 9'dan sonraki sabit düzen (V1 → V2 → V3); öbür türlü usul sabit olmaz. Prova bu düzenle yapılır; mütehassısın görüşü de alınacak. 3. Arapça taslağın üslûbu eserin îcâzlı üslûbunu mu izlemeli, yoksa daha açık mı yazılmalı? Müellif kısalığın sebeplerini zamanın şartlarına ve talebelerinin zekâsına bağlar (Tenbih). **Kullanıcının görüşü (2026-11-11):** provada îcâzlı; gizlenen metinle yan yana okuma ancak böyle adil olur. Mütehassısın görüşü de alınacak. 4. Türkçe tercümenin dili: Abdülmecid Nursî tercümesinin diline mi yakın olmalı, bugünkü Türkçeye mi? **Kullanıcının görüşü (2026-11-10):** Abdülmecid Nursî tercümesinin diline yakın; o tercüme Arapça asla muvafık bir tarzdadır, taslağın tercümesi de o yoldan gider. Prova bu dille yapılır; mütehassısın görüşü de alınacak.

Bu belgedeki bütün alıntılar kaynak metinlerle (risaleoku.com, e-Risale) birebir karşılaştırılmıştır.